

(„Сходни процеси и явления в литературите на балканските славяни“ от Лилия Кирова, С., БАН, 1988)

Последната статия от втория раздел изследва няколко мотива в творчеството на група поети, у които в най-чист вид не само се проявяват разглежданите мотиви, но и се изразяват най-остро вътрешните напрежения между поетическия текст, от една страна, и разноречивия живот, от друга, включващ и екзистенциалните лутания на творца.

В статията, дала своето заглавие на сборника, авторът откроява един сложен аспект на съвременната езикова креативна същност: „Словото е представено не като продължение на човека, а като негово прикриващо удвояване.“ Като поставя проблема за поетическото слово с неговата „вторичност и недостатъчност“, критикът привлича вниманието ни към важна характеристика за самосъзнанието на съвременното ни поетическо изкуство. Той е от изследователите, които не хиперболизират възможностите на това изкуство (в социален аспект), скептични е към сакрализацията на поета. В тази връзка го интересуват произведения, които изразяват амбивалентната същност на твореца и на гледнища в съвременни лирически произведения.

Разбира се, не е възможно да се посочат всички мотиви и идеи, които са обект на статията, както и творческите индивидуалности, които привличат вниманието на критика в последната статия. По-важно е, че в аргументацията са привлечени текстове със сериозни художествени достойнства и автори с ярка индивидуалност. Вярно е също, че итираните автори и произведения не завършват нито проблемите пред изследователя, нито имат претенция за изчерпателност, а и това едва ли е главната задача на такъв вид изследване.

Заглавието „Имената на времето“ съдържа тълкувателен ключ както към конкретната статия за съвременната поезия, така и за критическия сборник като цяло. За всеки, който стигне до същността на разглежданите литературни факти, е ясно, че авторът няма предвид толкова конкретните творчески индивидуалности, колкото определеното на явления от действителността (в миналото и в съвременното ни), които стават обект на назоваване чрез художествените произведения. Не може да се отрече и скритият култ към живота и делото на видни творчески фигури от нашата история, чийто имена светят с непомерваща светлина в националния ни пантеон. . . И все пак съществува и друга метафора, която ни отвежда и към нашумелия роман на Умберто Еко, с амбицията да се проникне зад видимата същност на човешкото битие (в случая със средствата на аналитичната критика). И това е немаловажен факт, говорещ за високите цели, които ръководят автора на книгата.

В заключение — определено внимание в сборника заслужават вече посочените статии: „Пътят към човека“, „Другият адрес“, „Трева на забравата“, „Дом за душата, симптом за културата“, „Имената на времето“. Другите статии също притежават определени качества и представят достойно автора, за когото с пълно основание може да се каже, че притежава не само актуална литературоведска, но и философска, и прочее ерудиция. Затова нека не гледаме на една първа книга като на надежда за бъдещето, а като сериозен факт от настоящето.

Владимир Тороманов

Започнатото от известните литературноисторически трудове на Боян Пенев бинарно разглеждане на южнославянския културен фонд като славянски и като балкански продължава да бъде основен проблем в развитието на литературната славистика и балканистика. Тази двойчост на научното изследване е обяснима със спецификата на самия регион, мост между Запада и Изтока, даваща неограничени възможности за прилагане на всички направления на сравнителното литературознание.

Избраната от Лилия Кирова концептуална формула на „литературни сходства“ всъщност представя опит за типологизиране на различни литературни процеси и явления, обединени хронологично в преходния отрязък между XIX и XX в. — време, преломно и плодотворно за неотдавна освободените от национална зависимост южнославянски народи. Авторката проследява подробно трансформирането на общественото напрежение в духовна активност, която от своя страна формира историко-функционалните контури на балканския литературен процес. Съдържащите се в книгата студии и статии са насочени към откриването на идейно-естетическия статус на регионално близките и исторически свързани в еволюцията си литератури. Началната студия „За някои особености на южнославянския реализъм“ продължава изследователската тенденция, започната от Боян Ничев в неговия „Увод в южнославянския реализъм“ (1971), предполагащ продължаващи научни усилия и на други учени спрямо такъв важен период от развитието на славянските литератури изобщо. Релефът на южнославянския реализъм е обяснен от Л. Кирова с появата на жанрови предпочитания във формиращото се литературно направление, отнасящо се към действителността с непознат дотогава аналитизъм и критицизъм. Интересът към романа е заменен с предпочитане към творческите възможности на кратките белетристични форми, изравняващо усилията на балканските прозаисти с апогея на западноевропейския и руския разказ (Мопасан, Чехов и др.). Това съвпадение е представено от авторката не като ускорено достигане, а като показател за възможностите на самобитния балкански литературен генозис. Може би едно по-задълбочено структурно анализиране на поетиката на южнославянската белетристика би дало още по-убедителни доказателства за културната приемственост като литературно-процесуална (стара и нова литература) и социално-рецепционна (патриархално-буржоазно общество) изява. Действително процесът на „огражданяването“ на населението определя характера на литературната комуникация, но фиксираното от авторката жанрово темпо за началото на XX век (закъсняването на романа, появата на цикли от разкази и пр.) би могло да се дообясни освен с влиянието на масовата социокултурна среда и с особеностите на книжовната традиция.

Введените в българската компаративистика от Емил Георгиев типологизиращи възможности на литературните направления в книгата на Л. Кирова са заменени по-нататък с типологизация по тематично-жанров признак, в което се разкриват много от положителните страни на сравнителната оптика на авторката. Нейните предпочитания към сатиричното изображение са известни и затова не учудва значителното място, отделено на сатирата в българската и сръбската литература в края на XIX и началото на XX в., на байгановския тип и на анализиранияо влияние на Гогол върху южнославянските сатирици. Смехът на балканските писатели е представен като своеобразен балкански феномен с особено честа продуктивност на т. нар. байгановска ситуация, появила се при сблъсъка на два типа култури и изчезнала при разпадането на предвикалите я социалнопсихологически процеси. С много примери е проследено едно от най-ефективните средства за типизация в южнославянската сатира — речта на персонажа. Възприеманият в различна степен творчески пример на Гогол води до преход от изобличителен сарказъм до лични изповеди на героите, очертаващи настроения, мисловност, характер. Въпреки това не се стига до герои с голяма психологическа дълбочина и завършеност. Южнославянските сатирици в епохата на границата между двата века реагират на една динамично променяща се действителност и не стигат до извайването на сложни литературни характери. Отблъскващите черти на меркантилния морал, превърнати в обществена норма, се открояват на цялостния фон на времето, а не в индивидуализирани образи. Тази известна постановка Л. Кирова подкрепя с нови примери чрез една богато разгърната тематична типология, илюстрираща многозначната комплексност на гротескното изображение. Персоналите съставки между отделни южнославянски сатирици разкриват отделни страни от тяхната поетика, традираща от „обикновената“ хумористична история до развенчаването и демитологизацията на цялото общество. Приносът е анализът на сатирично-харикатурната деградация на гротескните обекти във фейлетоните на Георги Кирков, чието уникално в български мащаби съчетание на фантастиката и сатира е проектирано върху разгърнатото южнославянско типологическо сравнение между гротесковата и класическата сатирична изjava.

Търсените аналогии между социални и литературни явления присъствуват в цялата книга и след генезиса на южнославянската сатира авторското внимание е насочено към българската пролетарско-революционна литература в южнославянски контекст. Поддържаният с много усилия стремеж за панорамна обхватност на балканския литературен свят на прелома между двата века е продължен с идейно-естетически паралелини наблюдения върху Пейо Яворов и Антон Матов. Определението на Васил Пундев „Яворов съгъти мъките, от които се ражда свободната личност“ е проектирано върху поетичната картина на житейската съдба на двамата символисти. Първенците на българския и хърватския модернизъм са проучени диахронно, не само чрез отношение към тях с днешна дата, а и съобразно мненията им към тогавашната действителност, като „реакция срещу антиестетиче-

ското варварство, позитивистичния оптимизъм, утилитаризма и антииндивидуалния демократизъм“.

Поетичният паралел е продължен с аналогии в ранната лирика на Елисавета Багрина и Десанка Максимович, като по този начин се оправдават цитираните думи на основоположника на новата испаноезична поезия Рубен Дарио: „Няма школи, има поети.“ В тази светлина е разгледан много оспорваният въпрос за съществуването на поетичен авангард в българската литература през 20-те години. През това време на интензивно „прена-реждане“ на естетическите ценности голяма част от българската и сръбската интелигенция за втори път след началото на века застава на кръстопът. Промените в атрактивния литературен жанр — поезия, писана от жени — са констатираны на фона на отзивите от авангардния периодичен печат и на създадените литературни групировки. Същевременно Л. Кирова детайлно и настойчиво търси във всяка поетична изjava на Багрина и Максимович предопределящия акцент — тънка чувствителност, първична свързаност със земното и философия на жизнествърждаването.

Финалът на книгата е посветен на най-изтъкнатите югославски прозаисти — Иво Андрич и Мироласв Кърлежа. Освен метаморфозното к. оригинално участие на двамата в тълкуването на дилемата „светът и балканският кръстопът“ това приключване на книгата ни уверява и в протеерските възможности на югославската проза — разгледани са епическите синтези на Андрич и значимите есета на Кърлежа, — независимо че и Андрич е автор на незабравима публицистика, а Кърлежа е оставил романи, без които не бихме могли да си представим хърватската проза от XX век. Без съмнение в рецептивно отношение Андрич е най-фасцинираният югославски автор у нас и затова всяко мнение за него би трябвало да се издига на все по-специализирано ниво, отдалечено от патоса (и повърхностността) на ориентировъчното запознаване. Безспорно запозната с можа би всичко, писано за Андрич, Кирова е избрала за анализ трудното съотношение между философията на югославския нобелист и нейното функционално-естетическо превръщане в самобитни „хроникални“ структури. При осветлението на конкретните измерения на антитетата Запад—Изток и неповторимата балканска конфликтност при взаимопроникването на различни културни пластове особен интерес представляват сравненията на Андрич с творчеството на Никос Казандзакис, Вера Мутафчиева и Антон Дончев. По отношение на публицистиката на Кърлежа (плодотворно съпоставена с еднакви по жанр творби на Гео Милев и Людмил Стоянов) разкритото съкровено авторско намерение дава обяснението за разнообразието на една оперативна поетика, в която илюзията на мисълта и чувството се отразяват в многобройни есета, дневници, реплики, скици и пр. В тях търсачът на „голата истина“ обогатява не само хърватската, но и европейската публицистика и превръща механизма на полемиката в литературен, структуроформиращ принцип.

Книгата „Сходни процеси и явления в литературите на балканските славяни“ прави успешен синтез на създадени литературно-естетически стойности не само глобално (с оглед на региона), но

и чрез съпоставки в рамките на национални художествени традиции спрямо съответни всеобщни етапни тенденции и стилове. Освен за компаративистиката подобни трудове имат значение за изучаване на националния литературен процес, особено в навечерието на издаването на обобщаващи литературни историографии.

Иван Павлов

„DICTIONARUL LITERATURII ROMÂNE
DE LA ORIGINI PÎNĂ LA 1900“. EDITURA
„ACADEMTEI“, BUCUREȘTI, 1989

През последните десет години букурешките издателства „Албатрос“, „Картя ромъняска“, „Академия“ и „Научно-енциклопедическо издателство“ насочиха своите усилия към популярните и специализирани речници и енциклопедии от различни изкуства и области на знанието и особено към литературата. Някои от публикациите им имаха много голям успех („Обща митология“ от Виктор Кернбах, „Геронте на Достоевски“ от Валериу Кристя, „Съвременна румънска литература“ от Мариан Попа, както и хронологичните и азбучните речници на американската, френската и италианската литература). Към списъка на тези прецизно подготвени справочници — белег на високоразвита издателска култура — можем да добавим и „Речник на румънската литература от началото й до 1900 година“ на „Академията“.

Предлаганият труд ресектира не само с обема си (976 страници голям енциклопедичен формат, но и с огромната информация, която авторски колектив от 16 сътрудници на Литературния институт „Александру Йон Куза“ от Яш (а не от столицата) са представили на читателите. В него можем да прочетем 1211 статии (от тях 731 за отделни автори и 477 за периодичния печат). Така енциклопедията представя почти изцяло онова, което е създавала румънската книжовност от първите си стъпки до началото на столетието и по същество е опит за история. Достоинството на обзора е и в това, че той включва не само всички литературни публикации, но и по-важните обществено-политически периодични издания, в които е имало литературни, културни и художествени рубрики в редакциите, в които са работили писателите. Трябва да се отбележи, че през миналото столетие (както може да се предположи, то заема централно място в речника) културният живот в страната е силно децентрализиран (възможност това продължава чак до 30-те години на нашия век) и затова твърде голямо внимание е отделено на литературата, която се е създавала в Яш, Клуж, Брашов, Темишоара, Крайова, Галац, Браила, Сибу и други по-големи или по-малки центрове. В този раздел особено интересни са статиите за периодичния печат. За всяко от разглежданите издания е дадена максимална информация: издател, редакционен състав, източници за финансиране, списък на сътрудниците, общ обзор на рубриците. Отделно са представени: идейно-естетически насоки и търсения, кампаниите и полемките, промените в ориентацията; ре-

зюмирани са програмните статии. В този смисъл специалитетът, а и не само той, може да си представи обема на предвартелно извършената работа от този сравнително неголям колектив, ръководен от видния яшки литературовед Николае А. Урсу. Както отбелязват авторите в предговора си към речника, повечето от разглежданите издания са достигнали до тях в „непълнен вид, с липсващи или повредени страници, тъй както са се съхранили в обществените библиотеки...“ Освен това в труда има и редица микромонографии за малкоизвестни, излизали през съвсем кратки периоди от време вестници и списания. Техните усилия са особено ценни, като се има предвид, че доста от разгледаните издания са почти недостъпни дори за специалистите — те не могат да се намерят във фондовете на големите книгохранилища в столицата и в останалите университетски градове Клуж, Яш и Крайова. Така че съставителите на речника са реставрирали почти изцяло пълната картина на печата от 1829 г. (това е началото на румънската периодика на свободните княжества Молдова и Влахия) до края на XIX век.

Немалък интерес представлява и вторият раздел — произведенията, чието авторство е спорно или е неизвестно. Сред тях са: прочутото „Писмо на Някшу“ от 1521 г., „Орещийската палей“ (първият румънски превод на Вехтия завет от 1582 г.), „Воронецкият сборник“ (XVI в.), „Букурешката библия“ (1869), т. нар. популярни книги: „Ерото-крит“, „Езопията“, „Бертолодо“, „Физиолога“, „Варлаам и Йоасаф“, „Синтипа“, първият превод на „1001 нощ“ под заглавието „Халима“ и др. В речника е дадено сбито изложение на тяхното съдържание и е направен кратък и достъпен за широката читателска аудитория анализ. Понякога тези малки очерци са по-интересни и по-полезни, отколкото големите и претендиозни монографии и трактати. А присъствието на всички заедно повишава ценността на речника.

Отделно внимание заслужават и статиите за народното поетическо творчество: (баладите, митовите, легендите, приказките, дойните), тъжните народни песни (обредни песни, гатанки, пословици, поговорки). Тук без излишни теоретически разсъждения са описани точно и изчерпателно различните видове фолклор, посочени са характерни примери, разгледана е историческата еволюция на отделните жанрове.

Вече споменахме, че по-голямата част от речника заема статии за отделните автори. И в това отношение информацията е много богата. В раздела са включени както всички писатели, така и значителен брой публицисти, журналисти, литературни критици, историци, преводачи, издатели, редактори. Съставителите са се стремили да обозрат изцяло разглеждания период, като не са се задоволили само с първостепенните и познатите имена. В своята наистина голяма история те са се опитали да възкръснат нови личности, без, разбира се, да пренебрегват изцяло и ценностния критерий. Защото в контекста на всяка литература т. нар. забравени автори и малозначителни произведения носят в основата си нивдее другад нефиксирани национални сюжети и социални типостиллове, обединяващи множество хора на миналото. Както справедливо писа Михаил Неделчев: „Аку-